

GOVCE

SKRITI ZAKLAD

Rimske Toplice, 10. junij 2005

NAMESTO UVODA

Smo na začetku 21. stoletja. Svet vse bolj postaja ena sama velika globalna vas. Razvoj tehnike in tehnologije je velike razdalje tako zmanjšal, da lahko že kar iz domače delovne sobe s klikom računalniške miške urejamo takšne ali drugačne posle, kupujemo in prodajamo, si v nekaj sekundah na zaslon prikličemo podobe eksotičnih in nenavadnih krajev s kateregakoli konca širnega sveta in po spletu klepetamo s prijatelji, znanci in neznanci.

Kljub temu pa z vsakim dnem bolj postajamo brezosebna računalniška in potrošniška bitja brez pravega občutka za naravo in njene skrite zaklade.

Današnji način življenja nam s svojim hitrim tempom niti ne dopušča dovolj časa in možnosti, da bi jih sploh lahko opazili, čeprav so pogosto v naši neposredni bližini.

Tudi mi smo se pred skoraj dvema letoma odpravili po sledih enega takih skritih zakladov, ki je zares dobro skrit, saj ga danes v tisti nekdanji podobi sploh ni več. Zato je bil še toliko bolj mikaven in vznemirjajoč: raziskovati tisto, česar ni več, brskati po preteklosti in jo postaviti v sedanjost ter na njej graditi prihodnost.

V šolskem letu 2003/2004 smo na javni razpis Skriti zaklad Ministrstva za šolstvo znanost in šport prijavi projekt GOVCE – ŠOLA V NARAVI kot začetni, v šolskem letu 2004/2005 pa kot nadaljevalni projekt. Za cilj smo si zadali obuditi in ohraniti naravno in kulturno dediščino domačega kraja oz. raziskati naravne, geološke, zgodovinske, etnološke, rekreativne in druge možnosti ter danosti Govc.

V projektu so sodelovali, poleg učencev, staršev in delavcev šole, tudi številni krajanji Sedraža in okolice ter bivši vaščani Govc.

Poleg Ministrstva za šolstvo znanost in šport smo za sofinanciranje projekta pridobili tudi druge partnerje.

Tako sta, med drugim, kot plod našega dela nastali razstava na PŠ Sedraž ter ta drobna knjižica, ki nosi v sebi prav to: nostalgичno preteklost, otožno sedanjost in kanček optimističnega pogleda v prihodnost.

Zavedamo se, da ta knjižica še zdaleč ni vse o našem skitem zakladu, vasi Govce, ki se je po več kot sedemsto letih morala vdati logiki kratkoročnega razmišljanja in hitrih odločitev.

Leta 1965 so jo z žalostjo v srcu morali zapustiti še prebivalci zadnjih štirih некоč mogočnih kmetij idilične vasice na planoti pod Govškim brdom. Žalostni pogled na plazovito območje z ostanki ruševin so dokončno zakrili s sanacijo terena v letu 1991.

Večine takratnih lastnikov ni več med živimi. Njihovi otroci, ki so z vasjo živeli, rasli in odraščali, še obujajo spomin na ta mladostniška leta in z neko otožnostjo v srcu o tem pripovedujejo svojim otrokom, vnukom in vsem, ki jih zgodovina in usoda te некоč složne kmečke vasi zanima.

Z vsako novo generacijo spomin blede in v njem ostaja vedno manj, zato naj bo ta knjižica le majhen prispevek k trajnejši ohranitvi spomina na skriti zaklad, vas Govce, ki je le ena od vasi, ki jih je v bližnji preteklosti doletela podobna usoda.

Slika: *Vas Govce leta 1933 (Vir: Rok Borštnar)*

BILO JE NEKOČ

Da, bilo je некоč. Še dobrih štirideset let nazaj je kakih 8 km zahodno od Laškega in nekako dva kilometra nad Sedražem na planoti pod Govškim brdom (811 m) na nadmorski višini okrog 550 m stal takrat že počasi se ugrezajoči središnji del vasi Govce.

Po podatkih Krajevnega leksikona Slovenije (*DZS, 1995, str. 150*) je bila vas Goltz (Golc, Golce) prvič omenjena med letoma 1265 in 1267 (*M. Zadnikar, Romanika v Sloveniji*). Takrat so strnjeno naselje sestavljale štiri dokaj premožne kmetije, v njeni okolici pa jih je bilo še nekaj.

Vas je kljubovala vsemu dobremu in slabemu polnih sedemsto in več let, vse do svojega žalostnega konca v letu 1965.

Po mnogih podatkih in pripovedih je bil to brez dvoma idiličen in prvinsko naraven kraj, ravno prav oddaljen in dovolj blizu, da so ga našli tudi ljudje, ki so želeli med dobrimi, prijaznimi, ustrežljivimi in složnimi Govčani preživeti vsaj nekaj nedeljskih ali prazničnih ur oziroma nekaj dni sprostitve in oddiha sredi neokrnjene narave. Kurnikovi so imeli celo pravi kmečko-študentski turizem in posebno manjšo hišo za goste. Obiskovalci so v vas zelo radi prihajali iz Laškega in tudi od drugod.

Čudovito vas so našli tudi Turki, ki so uničili predhodnico kasnejše cerkve sv. Marije Magdalene, ki je bila prvič omenjena leta 1545.

ECCLESIA S. MARIAE MAGDALE
GAJŠNIKOVA RISBA IZ 18. STOLETJA

Vas ni klonila niti pred trtno ušjo, ki je pridnim kmetom po južnih pobočjih Prah, Trnovega Hriba in na Doleh pred dobrimi sto leti uničila vse nasade vinske trte, ki jih ni bilo malo. Govčani so bili znani tudi po pridelovanju dobrega vina, katerega prodaja jim je pomenila dodatni zaslužek, saj so se ukvarjali izključno s kmetijstvom. Vas je bila v celoti samooskrbna. Njihove kmetije so imele od 15 pa do 60 ha zemlje.

Toda iznajdljivi Govčani niso stali križem rok. Trto so zamenjali s sadnim drevjem, ki je na njihovem območju dobro uspevalo in bogato rodilo. Zlasti med hrastniškimi rudarji so bili cenjeni po hruškovcu iz vinskih moštnic. Poljedelstvu, govedoreji, ovčereji in prašičereji se je v začetku 20. stoletja pridružilo sadjarstvo.

In življenje v prijetni vasici je spet teklo po svojem ustaljenem redu naprej. Čez teden trdo kmečko delo od zore do mraka, pri katerem so si vaščani vedno složno pomagali med seboj, nedelja pa je bil dan za mašo v vaški cerkvi sv. Magdalene ter za veselo druženje in počitek. Še posebej slovesno in veselo je bilo na magdalensko nedeljo, ko je bila svečana procesija. Zadnja je bila, že s priokusom grenkobe in žalosti v srcu, leta 1964.

Slika: *Detajl bogate notranjosti govške cerkve*

Slika: *Cerkev sv. Magdalene v Govcah*

Vas in vaška složnost nista klonili niti pred Nemci, ki so med drugo svetovno vojno požgali enega izmed petih kozolcev. Še sreča, da je bilo pozimi in da ni zgorela cela vas. Vseeno so bili še naprej naklonjeni partizanski vojski, ki je bila v njihovi vasi vedno dobrodošla.

Vse bi bilo lepo in prav, če vas ne bi ležala nad nahajališčem, zaradi visoke energijske vrednosti in malo žvepla zelo cenjenega laškega premoga. Pod njenimi krhkimi lapornatimi tlemi se je skrival zaklad črno rjave barve, ki samim Govčanom v bistvu ni pomenil nič, bil pa je izredno pomemben za različne lastnike rudnikov, saj je kar dvesto let pomenil energijski vir številka ena in s tem tudi možnost velikih zaslužkov. In ravno izkoriščanje tega očem nevidnega skritega zaklada je povzročilo, da se je prihodnost vasi usodno zasukala.

In še tu bi bilo vse lepo in prav, če bi se držali prvotnih načrtov izkopavanja premoga na tem območju, čeprav so do leta 1965 zaradi rudarjenja že morali izseliti tri domačije iz okolice Govc (Zakotnikovo – Petkovo že leta 1863, Pirčevo – Dolinškovo 1933 in Lapornikovo 1949). Samemu odkopavanju pod Govcami so se izogibali, ker so se zavedali nevarnosti posedanja zemljišča. Po oceni se je pod vasjo nahajalo še okoli 60 tisoč ton premoga.

Leta 1960 so v Rudniku Laško odločili, da bodo izkopali tudi ta premog in začeli s postopkom nacionalizacije vasi. Na licitaciji so vas prodali za borih 35 milijonov takratnih dinarjev. 22 zadnjih prebivalcev štirih kmetij si je moralo poiskati nova domovanja v Spodnji Rečici, Rimskih Toplicah, na Frankolovem in v Šmarjeti. Nihče od njih ni ostal kmet.

Z odkopavanjem sloja premoga pod vasjo se je le-ta začela posedati. Po sedemsto letih od prve omembe vasi je morala kloniti pred neustavljivo željo, da bi izpod nje izkopali še nekaj tisoč ton premoga.

Franc Napret (1939), ki je preživel svoje otroštvo in mladost v tej zanj edinstveni vasici, se takole spominja:

»Mi mladi smo to lažje prenašali. Naša generacija moških se je že zaposlila v rudniku. Težko pa je bilo našim staršem, gospodarjem domačij. Čeprav je bilo življenje težko, so bili navezani na svojo zemljo, kjer so pustili toliko trpljenja in znoja. Moji starši so še tri leta hodili vsak dan sem gor. Počasi so prekinili vez s staro domačijo, vendar nikoli popolnoma.« (*Novi tednik, str.12, 23.april 1987, Streljaj proti zahodu je stala partizanska vas Govce..., Violeta V. Einspieler*)

Celotne količine premoga pod vasjo niso nikoli izkopali. Področje Govškega brda je namreč zelo bogato z vodo in s takratno tehnologijo bi bilo, zaradi pritiska vode, nadaljevanje izkopavanj prenevarno.

Vseeno pa je zaradi preuranjenih odločitev in nekaj tisoč ton premoga izginila idilična kmečka vasica in s tem spodrezala življenjske korenine na kmečko delo, zemljo in idilično in neokrnjeno naravo navezane Bargomaže (Žohar), Govške (Napret), Jesihe (Petek) in Kurnike.

SPOMINI NA GOVCE

Moja babica je preživela svojo mladost v Govcah. Nanje jo vežejo mnogi lepi spomini. Poprosil sem jo, naj mi še kaj pove. Z veseljem mi je priskočila na pomoč, vzela pero in zapisala:

»Začela bom pri Žoharjevih, po domače pri Bargomaževih. Tu se je rodil tudi moj oče kot eden izmed devetih otrok.

Mojega starega ata se še dobro spomnim. Ko je izročil kmetijo sinu Matiji, so morali k notarju, ker si je stari oče izgovoril nekaj oskrbe, takrat so temu rekli prevžitek. Pri notarju je rekel, da hoče imeti vsako leto eno brevko. Notar ga ni razumel. Rekel je: «Gospod, dajte še enkrat povedat.» Zopet je rekel, da hoče eno brevko na leto. Težko so se sporazumeli, da je brevka ovca.

Matijevi otroci so rasli v dobre može. Bilo jih je pet in sami fantje, jaz pa sem bila njihova sestrična.

Tudi stare mame se dobro spominjam. Bila je Orožnova iz Turja in se je poročila v Govce. Bila je zelo dobra mama. Vse nas je imela rada in ni delala nobenih razlik med otroki, samo delati smo morali.

Bergomaževa Jera se je poročila potem k Napret, po domače h Govšekovim. Druga moja teta se je poročila h Kurnikovim. Tako so bili trije kmetje v vasi v sorodstvu.

V vasi so živeli še eni kmetje, to so bili Petkovi, po domače smo jim rekli Jeskovi.

V majhni hiši je stanovala Semetova teta s sinom Ivanom. Skrbela je za cerkev, zato so ji vedno rekli mežnarica.

Ne vem, od kod ta domača imena. Nobenega izmed vaščanov nismo klicali po pravem priimku, tudi meni in mojima sestrama so vedno rekli, da smo Bargomaževe, čeprav smo se pisale Žohar.

Tako so bili v vasi štirje kmetje in 11 otrok. Me smo se vedno zadrževale v Govcah, čeprav smo živeli v majhnem stanovanju v Trnovem Hribu.

Vaščani so bili vedno složni, ne vem, da bi se kdaj kdo s kom skregal. Pri delu so pomagali drug drugemu, a so imeli vse pravočasno narejeno. Vsak košček zemlje je bil obdelan, motiko ali drugo orodje smo morali vzeti vsi v roke. Pri oranju in na večjih njivah so si pomagali z volovsko vprego. Ob nedeljah se ni nikoli delalo, treba je bilo samo nakrmiti živali in skuhati za družino. To je bilo nedeljsko delo. K maši smo morali obvezno vsako nedeljo.

V Govcah je bilo čudovito lepo na magdalensko nedeljo, cerkev se je imenovala po Mariji Magdaleni. Že v soboto smo dekleta pletle vence, da smo okrasile cerkev in vse kapele, fantje pa so postavljali gabrove veje. To je bil v Govcah največji praznik.

Potem je prišla vojna. V Govcah ni bilo preveč hudo. Moj oče je moral v partizane in tako smo se mi preživeli v Govcah.

Samo enkrat se spomnim, ko je bila vas polna partizanov, ogromno jih je bilo. Ženske so dva do trikrat na dan pekle kruh, da so jih nahranile. Takrat jih je nekdo prijavil na žandarmarijo v Laško. Potem je priletel avion, rekli smo mu štoklja. Odvrigel je nekaj bomb. Žrtev je bil Petkov oče, njegov sin je bil pa ranjen, ker sta ravno delala na njivi z živino. Živini se ni nič zgodilo.

Partizani so bili še večkrat v Govcah, vendar se je to skrivalo. Otroci nismo smeli dosti vedeti o vojni. Poslali so nas v Govški brd past ovce. Tudi doma smo imeli otroci dosti dela.

Ko je bilo vojne konec, smo morali vsi v šolo, in to v Sedraž, takrat Sv. Jedrt. Ko smo prišli iz šole, nas je že čakalo kakšno delo, na primer pobiranje sadja, ki ga je bilo v Govcah ogromno in različnega.

K učenju nas ni nobeden priganjal, je bilo kar vseeno, ali imamo nalogo ali ne.

A za igro smo si pa vedno našli čas. Igrali smo se v gozdu ali v bližini vasi, samo ni bilo nobene igračice. Žogo smo si naredili iz starih cunj, a ni hotela leteti.

Otroci smo takrat živeli res brezskrbno, ker nismo poznali niti radia.

Današnji otroci so žrtve televizorja, računalnika in šole. To je za njih pravi trup. Ne poznajo nobene igre, samo sedijo in buljijo v te aparate. Včasih smo tudi peli lepe slovenske pesmi, a danes ne znajo nobene slovenske.

V vasi je bila še ena hiša, to so bili Pirčevi. Nisem jih poznala. Vsi so imeli tuberkulozo in so kmalu pomrli. Takrat so tej bolezni rekli jetika.

Vsaka hiša je imela tudi napajalnik za govedo. Vsi so imeli vodo pri hiši, a v hiši nobeden. Tudi stranišče je bilo daleč od hiše, in to leseno.

Pri Kurnikovih so imeli tudi napajalnik za živali, rekli so mu korito.

Kurnikov Blaž, že starejši moški, je bil najbolj len človek v Govcah. Iz korita je lovil žabe, jih nosil pod vas v veliko lužo in vedno govoril: »Viš-viš, uboge živalce.« Največ se je ukvarjal z žabami pa pri vsaki besedi je rekel viš-viš.

Ker je bil pod vasjo rudnik, so se začeli hiše in poslopja počasi podirati. Vaščani so se morali izseljevati, zapuščati to prijazno vasico. Zadnja se je podrla cerkvica sv. Magdalene.

Prvi so se izselili Petkovi, leta 1964. Potem so odhajali drug za drugim. Kmetje so dobili plačilo od rudnika in vsakdo si je našel svoj drugi dom.

Zadnji so odšli Kurnikovi.

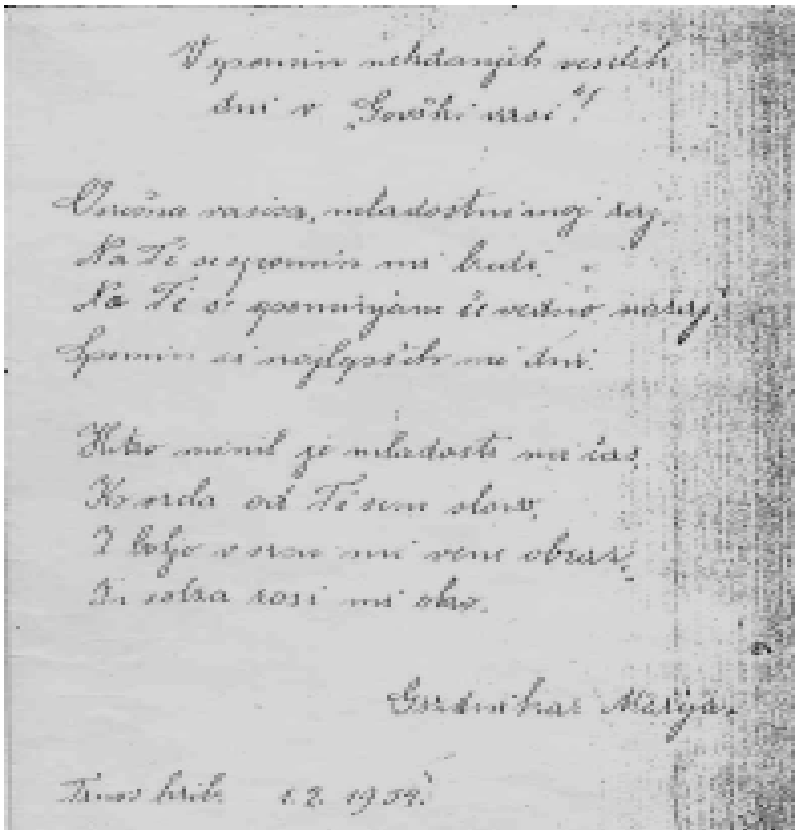
Cerkev so podrli leta 1968. Tako je bilo konec te prijazne vasice.

Mi otroci, nekoč zelo dobri prijatelji, smo odrasli in se odpravili vsak v svoj kraj in v svoje življenje, le malokdaj pridemo skupaj.

Kako bi bila vesela, če bi moji in naši vnuki imeli tako otroštvo, kot smo ga imeli mi. Žal se je vse spremenilo.

Zdaj je ta vasica izbrisana.«

*Na prošnjo vnuka Robija Vengusta
zapisala Rafka Vengust,
Brgomaževa Rafka*

*V spomin nekdanjih veselih dni zapisala Marija Gozdnikar.
(Vir: Franc Napret)*

Je kakršenkoli komentar sploh potreben? Gornja zapisa spominov že sama po sebi povesta več kot dovolj. Še vedno so spomini pristni, brez pretiravanja in olepševanja.

Od takrat se je način življenja zaradi razvoja zelo spremenil, kar se najbolj odraža na otrocih. Vsaka generacija je drugačna in tega se čedalje bolj zavedajo tudi starši. Večkrat rečejo: »V času našega otroštva si pa mi kaj

takšnega ne bi upali storiti...« Danes se otroci čudijo igram svojih dedkov in babic, ki so se jih igrali v prostem času, enkrat na teden, ob nedeljah. Spremenil se je tudi odnos med otroki in starši. Medsebojno spoštovanje med njimi in odraslimi se je nekako izgubilo.

Zato je prav, da se spomini po ustnem izročilu tudi zabeležijo ter nam in našim zanamcem služijo za primerjavo današnjega življenja z nekdanjim.

VSAKDANJI UTRIP ŽIVLJENJA V GOVCAH

V obdobju pred drugo svetovno vojno in po njej ni bilo radia, televizije, zato so se vse novice prenašale ustno. Vse so vaščani izvedeli ob nedeljski maši ali pa na sejmih v Laškem. Za otroka je bilo nekaj posebnega, če ga je oče vzel s seboj na sejem. Časopis Slovenec je brala cela vas.

V Govcah je bila zelo močna povezanost vaščanov. Karkoli si jih lahko vprašal ali prosil. Ta povezanost je obstajala tudi med vasmi.

OTROCI SO BILI VES ČAS ZAPOSLENI

Že pri petih letih so otroci odhajali z ostalimi na polje. S sabo so nosili majhne grabljice in motiko. Ob nedeljah so najmlajši otroci celi družini očistili čevlje. Najprej so jih skrtačili, nato pa še namazali. Šoloobvezni otroci so pasli ovce. V celi vasi je bilo od 80 do 100 ovac, ki so jih pasli zjutraj pred šolo in so jih do 7.30 ure prignali domov. Ena paša je bila še popoldne, po šoli.

Tudi deklice so pasle ovce. Največkrat pa so v košu nosile malico delavcem na polju in v gozdu.

Milka Požun (rojena Napret) je nekega dne morala nesti »jabček« na njivo, kjer sta orala oče in brat. Ker je bila posoda težka, se je ustavila in odlila nekaj pijače. Ko je prišla na njivo, sta oče in brat ugotovila, da se nimata s čim odžejati, saj je skoraj vso pijačo zlila stran.

Otroci so pri šestih letih začeli hoditi v šolo. Ob nedeljah so imeli prosto popoldne za igro.

Že zelo zgodaj so otroke navajali na delo (fot. 1935).

Malica po trdem delu na polju.

Otroci so spremljali odrasle pri vseh delih in opravilih (1945) .

Grabljanje krme na Napretovem travniku (fot. 1935).

ODNOS MED STARŠI IN OTROKI

Otroci so imeli zelo dobre odnose s starejšimi. Spoštovanje je bilo na drugačni višini kot danes. Otroci so svoje starše vikali, brate in sestre pa tikali. Odnos otrok do starejših je bil zelo spoštljiv. Vladalo je pravo strahospoštovanje. Kadar so se starejši pogovarjali, so morali otroci stran.

Kazni niso bile tako zelo potrebne, ker je oče samo povzdignil glas ali pa pokazal na pas tako, da je privzdignil srajco in se prijel za pas. Otroci so bili dosti bolj ubogljivi kot danes, zato je bilo malo telesnih kazni. Odrasli so imeli otroke radi. Obojestransko spoštovanje je bilo veliko. Če je bil prestopak že res hud, so jih dobili za ušesa ali pa s pasom po zadnji plati. Ponavadi so ubogali na besedo. Zadostoval je že pogled ali beseda. Telesna kazen šibanja je bila zelo redka.

Družina Napret pred 2. svetovno vojno.

Družina Napret po 2. svetovni vojni.

DRUŽENJE OTROK IN STARŠEV

Starši in otroci so bili skoraj vedno skupaj. Družili so se ob praznikih, večjih delih, sejmih, svatbah, porokah. Skupaj niso bili le takrat, ko so otroci opravljali le njim namenjena dela in ko so bili v šoli.

Ko so gospodinje pekle kruh, so vedno naredile še nekaj manjših hlebčkov za vaške otroke, ki so se smukali okrog hiše. Vedno so dobili tudi suho sadje, namesto bonbonov in žvečilnega gumija.

Zelo prijetni so bili večeri, ko so otroci ležali na krušni peči in se pogovarjali s starši ali pa le prisluhnili pogovorom odraslih.

Trdemu delu navkljub so govški otroci doživljali zelo lepo otroštvo. Bili so povezani z naravo. Njihovo znanje o rastlinah in živalih je bilo zelo veliko. Res je, da so morali veliko delati, vendar se to ne šteje pod slabost. Lahko so hodili v šolo in veliko brali. Hrane je bilo vedno dovolj. Življenje v Govcah je bilo zelo pestro. Težko bi našli kakšno slabost.

OTROŠKE IGRE

Govški otroci so si sami izdelali igrače iz raznih drevesnih rogovil. Igrali so se z žogo, ki so jo naredili tako, da so v kroglo zvezali krpe. Obstaja nekaj zanimivih pastirskih iger. Ena je bitka na konjih. Dva večja fanta nosita na ramenih dva manjša fanta. Ta dva se ruvata. Zmaga tisti, ki obstane na ramenih.

Druga igra je pilote zabijati. Dva primeta tretjega za roke in noge, četrti pa se skloni in se prime za kolena. Vsi stojijo na pobočju. Tretjega je potrebno zanihati tako, da trči z zadnjico v četrtega. Igra je končana, ko se četrti zvrne po pobočju. Ta pastirska igra je prišla prav za krepitev za ravnotežja in moči.

»Ringlšpil« ali vrtiljak je tudi skupinska igra. Štirje otroci se v krogu usedejo na tla, dvignejo noge v zrak tako, da se stikajo s petami. Nato pristopijo drugi štirje otroci in vseh osem se prime za roke. Tisti štirje, ki stojijo, pričnejo hoditi v krogu, obenem pa dvignejo od tal tiste štiri, ki so na tleh. Tako se sučejo kot vrtiljak.

Pomlad je bila najlepši čas za igranje. Na paši so izdelovali piščalke, ki so bile včasih že skoraj prave flavte.

Fantje so se podali tudi na lov na polhe. Imeli so svoj način lova. Najprej so polha izgnali iz dupline, nato pa so ga ulovili.

Fantovske in dekliške igre so se prepletale. Igrali so se zemljo krast, tancanje, ... Iz jopice so naredili žogo, seveda je bila jopica po takšnem igranju neuporabna. Punčke so rade delale iz bičevja, ki je bilo uporabno tudi za spletnje, majceno pohištvo (stolčke).

Ko so bili sami, so najraje brali, drugače pa so bili redkokdaj sami. V družbi ostalih otrok so se vedno igrali.

*Ivan in Jože Napret z doma narejenim vozičkom l. 1936
(primer delovne igrače).*

*Franc in
Ana
Napret
leta
1944-45.*

Legenda o pastirski kapelici

Nekoč je neki pastirček nad Govcami pasel ovce. Bil je gluhonem. Ujela ga je nevihta. Pred dežjem se je skrila pod skalo, kjer je čez čas zaspal. Prebudilo ga je zvonjenje in blejanje ovac. Začuden je splezal izpod skale in zagledal svetlobo. Prikazala se mu je sama devica Marija in ga ozdravila gluhoti.

Najprej so hoteli na tem mestu postaviti cerkev, ker pa je kraj težko dostopen, so cerkev zgradili v vasi in jo posvetili Mariji Magdaleni. Pod skalo, kamor se je skrila pastirček, pa so postavili majhno kapelico, za katero so skozi stoletja skrbeli govški pastirji.

Danes je to najmanjša prostostoječa kapelica na Slovenskem.

Ta legenda naj bi se po pripovedovanju zgodila pred več kot šeststo leti, se pravi še v srednjem veku. Pisnih dokazov za to trditev ni. Je pa prav poseben kraj, saj so se pri kapelici vsako jutro pred pašo zbirali govški otroci.

Slika:
*Pastirska
kapelica
(Foto:
FrancUnuk)*

To je bil kraj druženja ali pa tudi kraj samote. Včasih so tu tudi brali kakšno knjigo, če so imeli čas.

Današnjim otrokom se zdi ta legenda zanimiva pravljica. Imajo jo za čisto izmišljotino in ne verjamejo, da bi se lahko v resnici kaj takšnega zgodilo.

RUDARJENJE V NAŠIH KRAJIH

Kot je že bilo omenjeno, je ravno rudarjenje zapečatilo usodo vasi Govce. Zato je prav, da v tej knjižici teče beseda tudi o tem, čeprav je to tista manj svetla stran spominov na Govce, a je vsekakor del njene zgodovine in usode.

Laški premog

Laški premog spada, tako kot ostali rjavi premogi v Sloveniji, k oligocenskimi formacijam. Nastal je v terciarnem bazenu, ki se vleče od Moravč na zahodu preko Zagorja, Trbovelj in Hrastnika do Laškega in še naprej vzhodno od Savinje preko Ojstrega do Trobnega Dola in Pojerij. Zelo je bil cenjen in iskan zaradi svoje visoke energijske vrednosti in malo žvepla.

Na območju Laškega so sloji premoga močno tektonsko preoblikovani. Iz terciarne kadunje je na njenem severnem robu zaradi sil v zemeljski skorji nastala prevrnjena guba. V tem delu je bilo glavno območje delovanja Rudnika Laško. Premog zaradi predhodnega luskanja nastopa v obliki leč, ki strmo padajo (50° do 75°) proti jugu. Zaradi prej omenjene gube se pojavlja premog ponekod celo v treh zaporednih slojih. Leče so različne debeline (od nekaj metrov do največ štirideset metrov), od debeline plasti pa je bila odvisna ekonomika odkopavanja.

Najvišje ležeča točka, kjer se pojavlja premog, je na nadmorski višini okoli 530 m, najnižja do sedaj znana pa je bila ugotovljena z raziskovalno vrtino na koti + 20 m. Zelo verjetno nastopa premog tudi v večjih globinah, le da to ni dokazano.

Za varno pridobivanje jamskega premoga je bilo treba najprej izdelati različne jamske prostore: jaške, vpadnike in rove ter jih s podpiranjem pripraviti za varno delo. Izdelane prostore so utrjevali z lesenim podporjem

ali pa so jih obzidovali. Leseno podporo so izdelovali posebni jamski tesarji, pa tudi kopači sami.

Slika - Podpiranje stropa z lesnim podporjem v odkopu premoga.

Prva rudarska dela - daljna preteklost (od 1790 do 1890)

Prva rudarska dela so potekala v letih 1790 - 1800, ko je več domačinov pričelo z manjšimi raziskovalnimi deli na Breznem in pri Šmihelu.

Prva resnejša rudarska dela je pričel montanski erar s sedežem v Vordenbergu. Le-ta je že leta 1801 imel prve premogosledne pravice. Montanski erar je položil jamske mere v letih od 1835 do 1855, in sicer na Breznem, v Hudi jami in pri Šmihelu. Dela so se širila in okrog leta 1850 je bil že ves teren, ki ga obsegajo še danes obstoječe jamske mere, preprežen z raziskovalnimi deli, ki so se že razvila v prva rudarska odkopna dela.

Prvi razmah rudarskih del se je razvil šele v letih od 1870 do 1883, ko je bil lastnik rudnika Heinrich Drasche Ritter von Wartinberg. Leta 1878 je izbrisal stare jamske mere in položil 180 novih jamskih mer, ki obstajajo še danes.

Takrat so obratovali na Breznem in v Hudi jami. Zahodno od Breznega so odkopavali v poljih Frančiška, Jedert, Terezija, Klara in Tomaž, vzhodno od Breznega pa v območju polja Jožefa. Preiskovalni rovi iz polja Jožefa so pod Govcami dosegli celo polje Liša. Pozneje so ga odprli s Presečnikovim rovom. Stari rudarji so delali zelo temeljito, kar je še danes razvidno s

takratnih jamskih kart. Zelo dobro so poznali geološke razmere in so sklepali o nadaljevanju sloja v sredino kadunje. Da bi odkopali globlji del kadunje, so skozi krovne plasti v Breznem poglobili 90 m globok Wartinbergov jašek, iz katerega so s prekopom prodrli do premogovnega sloja.

V letu 1882 so na Breznem zgradili rudniško ozkotirno železnico do Rimskih Toplic, kamor so odvažali premog.

RUDARJENJE V GOVCAH

Po ustnem izročilu se je ob vasi Govce rudarilo že od začetka 19. stoletja. Po pripovedovanju Franca Napreta segajo začetki rudarjenja ob tej vasi že v leto 1820, ko so zahodno in vzhodno ob njej različni lastniki imeli odkopne pravice.

Med letom 1860 - 1885 je bil jugozahodno od vasi Govce dnevni kop premoga, ostala je kotanja, v kateri je zdaj mlaka. Premog so sejali ročno, na mrežo. Vozili so ga s »prezmom« do Breznega, od tam pa po železnici (ob Ični) v Rimske Toplice.

Rudniška ozkotirna železnica je bila zaradi ustavitve obratovanja na Breznem opuščena leta 1893.

Po ustnem izročilu je bilo takrat na Breznem zaposlenih nekaj sto delavcev. Od leta 1883 do leta 1890 je bil lastnik rudnika Edvard Geipel, graščak iz Jurkloštra. V tej dobi ni prišlo do nobenih odpiralnih del.

Kasnejša preteklost

24. decembra leta 1890 je rudnik Laško kupila Trboveljska premogokopna družba in nadaljevala z deli na Breznem in v Hudi jami.

Slika: *Vas Govce risana na jamski karti – odkopna dela iz leta 1874.* (Vir: Rudarski muzej Rečica)

V letu 1892 je bila v Hudi jami prva neuspešna stavka delavcev za doseganje

osemurnega delavnika.

V istem letu so iz Spodnje Rečice na koti 248 pričeli s prodiranjem glavnega rova, ki ima generalno smer proti zahodu.

Leta 1893 je Trboveljska premogokopna družba ustavila vsa dela na Breznem zaradi previsokih proizvodnih stroškov in povečala intenziteto v Hudi jami.

Leta 1895 so reducirali tudi dela v Hudi jami, nadaljevali so samo še s prodiranjem Glavnega rova. Glavni rov so v letih 1898 - 1899 spojili po jašku Barbara blizu Hude jame s približno 100 m višje ležečim rovom Barbara. Leta 1904 so bila ustavljena popolnoma vsa dela.

Z rudarjenjem so ponovno pričeli leta 1917. V Hudi jami pa so obnovili obratovanje leta 1919. Glavni rov in rov Barbara sta postala osnovni obzorji jame – glavna transportna pot za rovni premog iz jame do separacije v Spodnji Rečici.

V tem obdobju so za jaškom Barbara nadaljevali s prodiranjem obeh rovov proti zahodu. Medtem so iznad obzorja Barbara od dotedanjih starih jamskih del od zgornjih delov slojev odkopali premog etažno od zgoraj navzdol. Tak način odpiralnega raziskovanja se je odtlej in tudi kasneje ustalil. Od površine navzdol, a še vedno nad obzorjem rova Barbara, so v času do leta 1944 odkopavali še polje Liša in vzhodno polje Jožefa. Med obema poljema so zaradi vasi Govce kot varnostni steber pustili neodkopani sloj polje Govce.

Na območju polja Govce je pred 2. svetovno vojno tik pod površino Keramična industrija Liboje pridobivala keramično glino znotraj območja Rudnika Laško, ki je to proizvodnjo prevzel in nadaljeval od leta 1961 dalje. Tukajšnja glina je imela finokeramični značaj (zelo primerna za splošne keramične namene, uporabna za zidne in keramične ploščice in za sanitarno keramiko). Pridobljeno glino v polju Govce nad obzorjem Barbara so plavili v Spodnji Rečici in s tem odstranjevali nečistočo. Letna proizvodnja je nihala med 5.000 in 7.000 ton in je bila prilagojena povpraševanju.

LIŠA JAŠEK V GOVCAH

V razdobju od leta 1890 do 1944 je Rudnik Laško uporabljal tudi jalovišča v Hudi jami oziroma v soteski od potoka Rečica h Kuretnemu, kamor so jalovino (odpad) odvažali po tirni vzpenjači.

Nekaj let po izgradnji Liša jaška (180 m strojnega jaška), ki je bil dograjen leta 1935 in je postal transportni jašek za spust premoga iz Liša polja, so tja preselili tudi jalovišče.

Slika:
*Preboj
Liša jaška
v Govcah
leta 1932.
(Vir: Franc
Nemec)*

Slika: *Transportna sredstva - hunti za odvažanje jalovine in spust premoga s polja Liša. (Vir: Arhiv muzejske zbirke Laško)*

Po letu 1945 je odkopavanje sloja Liša in sloja Jožef v globino postopoma prizadelo dotlej zadovoljivo varovano vas Govce.

Leta 1957 so govško zemljo odkupili in varnostni steber, ki ga je predstavljal neodkopani sloj pod vasjo, pričeli odkopavati.

Jašek Liša in jalovišče Liša so opustili v maju 1971.

Slika 2: *Pogled na jašek Liša v končni podobi.*

(Vir: Arhiv muzejske zbirke Laško)

Slika:
*Strojniki in
vzdrževalci
izvoznega
jaška Liša
okrog leta
1960.*

(Vir: Vinko
Špiler)

Slika: Šala - dvigalo jaška Liša za spuščanje rudarjev in materiala v jamo. (Vir: Franc Nemeč)

Pomembnejša dogajanja v razdobju od 1899 do 1944

Kako in če sploh so separirali premog na Breznem oziroma v Hudi jami pred letom 1890 ni mogoče zatrjevati in opisati.

V Spodnji Rečici so pozneje imeli in uporabljali suho separacijo, blizu Zdravilišča pa so izkopali 70 m dolg tunel skozi dolomit zato, da so lahko po ozkotirni železnici dovažali in tovorili premog na železniške vagone. Mokro separacijo premoga je rudniku zgradila češka tvrdka Schlan leta 1925. Tega leta so vpeljali tudi uporabo jamskih pnevmatičnih orodij.

Letne produkcije premoga so se povečale in tako je bila leta 1928, med drugim tudi zaradi ugodne lege takrat izkoriščenega Zahodnega polja II. pri staležu 607 mož, dosežena najvišja proizvodnja v tem obdobju, 101.200 ton.

Slika: Delavski tabor v Govcah 1928 – 1934; Odbor podružnice JSZ (Jugoslovanske strokovne zveze).

Vir: Marica Požin

Kasneje so se zaradi svetovne gospodarske krize in zaradi redukcij delavstva letne proizvodnje premoga stalno nižale, tako da je leta 1940 proizvodnja znašala le še 43.950 ton.

Rudnik Laško je po razpoložljivih podatkih od leta 1918 do leta 1944 proizvedel 1.343.100 t premoga povprečno, upošteva neobratovna leta 1904-1916, približno 96.000 t letno. In vendar so mu v tem času (lastništvo TPD) ves čas zaradi domnevne nerentabilnosti in neprepričljivih zalog grozili z ustavitvijo obrata. Niso mu dajali dovolj sredstev za investicijska dela v jami.

V času okupacije je Rudnik Laško obratoval le nekaj časa. Zaradi stalnih sabotraž in partizanskih posegov ga je okupatorska nemška družba maja 1944 zaprla, oropala in odpeljala dostopne stroje in vozni park, delavce pa preusmerila v ostale rudnike te družbe.

Rudnik po letu 1945

S požrtvovalno vneto je po osvoboditvi maja 1945 vračajoči delavski kolektiv v rekordnem času obnovil rudnik, ki je mogel z normalnim obratovanjem začeti 1.11.1945.

17. septembra 1950 je delovni kolektiv prevzel upravljanje podjetja v svoje roke. Potrebe po premogu so naraščale, zato si je celotni kolektiv prizadeval in rudnik je ponovno vzcvetel.

V jami so z rovoma Barbara in Glavnim rovom prodirali še dlje proti zahodu. V območju polja Jožefa so oba rova povezali leta 1962 z novim jaškom Jožefa, ki je komunikacijsko in transportno takoj zamenjal dotedanji jašek Barbara. Še pred tem so leta 1948 iz obzorja Barbara navzgor do površine (55 m višine) prebili zračni jašek Brezno. Postopoma so tjakaj iz Hude jame premestili glavno ventilacijsko postajo, kompresorsko postajo, zgradili so novo sodobnejše kopalnično poslopje z lamparno in obratnimi pisarnami ter z avtobusom prevažali tjakaj iz Laškega in okolice del jamskega kolektiva.

Slika: *Rudarji pred vhodom v rudnik na Brezнем.* (Vir: Ivan Napret)

Medtem so odkopavali sloje: Liša in Jožefa ter Jedert (zahodno od Breznega). Vpliv odkopavanja slojev Liša in Jožefa je v globino postopoma prizadel dotlej zadovoljivo varovano vas Govce. Vas so leta 1957 odkupili in varnostni steber Govce je bil pripravljen za odkopavanje.

Do obzorja Glavnega rova so odkopavali:

sloj Liša do leta 1965,
sloj Govce do leta 1967,

sloj Jožefa do leta 1968.

Ob likvidaciji teh polj so odpirali še nove sloje.

Leta 1976 je Rudnik, podobno kot leta 1940, dosegel eno najslabših (50.000 ton) proizvođenj premoga zaradi več vzrokov:

- v poreformnih letih 1966 in dalje so s posrednimi nepremišljenimi neukrepanji onemogočali majhne premogovnike, da so pričeli zmanjševati in opuščati proizvodnjo,
- delavski svet tukajšnjega podjetja je po sklepih zborov kolektiva dne 26.2.1970 potrdil preusmeritveni program in postopno likvidacijo rudnika, ki naj bi se izvajala v letih 1976-1977,
- od leta 1972 dalje niso več pravočasno tekla nova investicijska odpiralna dela, temveč so bila ustavljena,
- kljub ukrepom oblastvenih organov, da naj premogovniki nadaljujejo s svojo dejavnostjo, niso bili rešeni problemi financiranja pospešenega investiranja itd ...

Tako so od maja 1971 opuščena jalovišče Liša in jašek Liša, ki sta zaposlovala in nase vezala precej režijskih delavcev, opuščeni so bili nekateri objekti v Hudi jami, vse jamsko moštvo je bilo skoncentrirano na Breznem in v bližnjih jamskih deloviščih.

Spremljevalne nevšečnosti rudarjenja

- Pri prodiranju Glavnega rova so rudarji naleteli na oviro tekočega peska; zaradi tega so morali ne tem mestu izdelati oblomno progo, ki je služila do leta 1952.
- Tukajšnji premog je bil pri nečistem odkopavanju in nezadostnem zračenju delovišč nagnjen k samovžigu.
- Rudarska dela so tu in tam uničevala nekatere vasi, ki jih je bilo treba zaradi rudarskih škod odkupovati (vas Brune, vas Govce leta 1957, vas Unično).
- Leta 1954 so pri prodiranju Glavnega rova za Govce poljem proti zahodu prodrli do izredno vodonosnega in tektonsko močno porušenega triadnega dolomita (na 350 m dolžine rova po tem dolomitu je skupni dotok vode znašal nekaj manj od 5 m³/minuto).

- Na separaciji je v hudih zimah voda iz potoka Rečica v lesenih žlebovih do separacije pogostoma zamrznila in oteževala separiranje.
- Leta 1956 so pred poljem Jožefa z Glavnim rovom prodrli skozi psevdofilski škrlj do hribinskega kontakta škrlj-dolomit. Razmočena hribina je nezadržno rinila kot testo v že izgrajeni Glavni rov in ga je nekaj 10-metrov zasula. Zgraditi je bilo potrebno stransko vodno progo in speljati vodo tja, da se je moglo nadaljevati delo z Glavnim rovom.

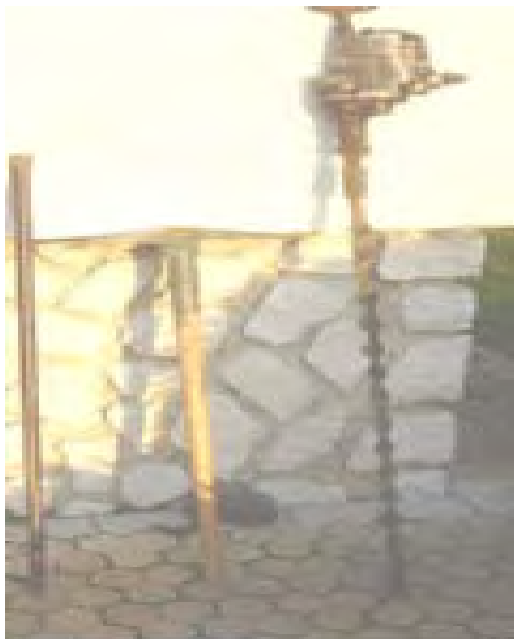

Slika: Del tehnične skupine Rudnika Laško z jamomerci z jamomerskim instrumentom TEODOLITOM – Vhod v rov Barbara; leto 1928-29. (Vir: Marica Požin)

Sliki: Prikazujeta orodje, ki ga je rudar uporabljal pri vsakdanjem delu (Vir: Franc Nemeč)

Od leve proti desni v žargonu rudarjev: kroca, ajzn – enokoničnik, sekira (dolžina štila-ročaja je 62 cm = razmaku med ponom - razmak med tračnicama ozkotirne železnice).

Od leve proti desni v žargonu rudarjev: pinloharca, kramp, vrtalni stroj za premog – mašincea.

IZ ŽIVLJENJE RUDARJEV

Delo in življenje slovenskih premogarjev in njihovih družin sta bili težki. Zaslužek je v 19. in prvi polovici 20. stoletja komajda zadostoval za preživljanje. Delo je bilo popolnoma ročno, vse do leta 1885 pa je delovnik trajal 12 ur na dan. Šele leta 1885 je bil uzakonjen 11-urni maksimalni delovni dan. Po letu 1891 so pri premogovnikih TPD jamskim delavcem znižali delovni dan na 8 ur, a zunanji delavci so delali še vedno 12 ur dnevno. Pri manjših premogovnikih so 8-urni delovni dan za jamske delavce uvedli nekoliko pozneje, v Velenju npr. okrog leta 1902.

Zasluzek je bil majhen. Leta 1869 je delavec v Trbovljah porabil vsaj 34 kron dnevno za hrano, za stanovanje letno 3 goldinarje in 60 kron, za obleko pa 34 goldinarjev. Družina z dvema otrokoma si je s 300 goldinarji lahko kupila, kar je nujno potrebovala. Kopač je zaslužil le od 68 kron do 1 goldinarja 20 kron za dnino, vozač 56 kron do 1 goldinarja, dninarji pa od 50 do 80 kron. Tako so lahko zaslužili 300 goldinarjev. Le tisti, ki so imeli dnevno mezdo nad 1 goldinarjem – torej boljši kopači.

Tudi po koncu prve svetovne vojne ni bilo dosti boljše. Mezde v slovenskih premogovnikih so le v obdobju gospodarskega razcveta od leta 1920 do 1928 zadostovale za kritje najnujnejših življenjskih stroškov rudarskih družin. V času najhujše premogovne krize od 1931. do 1937. leta pomanjkanja ni moglo preprečiti niti dodeljevanje deputatnega premoga niti dopolnilno delo na njivah, ki so jih večji premogovniki dodeljevali svojim rudarjem zastonj. Najtežje je bilo v manjših premogovnikih in v Velenju, kjer so kopali premog slabše vrste. Tu se je kriza začela že leta 1930. Najnižje mezde so bile izplačane leta 1936, ko je jamski delavec lahko zaslužil mesečno samo 400 din, zunanji le 250 din. S 400 dinarji si je petčlanska družina lahko privoščila vsak dan le 1 kg najslabšega kruha na družinskega člana, vsak mesec pa še 5 kg govedine in 3 kg sladkorja na družinskega člana. Za vse ostale potrebe je vsej družini ostalo le še 15 din, torej toliko, kot je stal 1 kg sladkorja v kockah.

Večina premogarjev v večjih slovenskih premogovnikih je živela v tipičnih stanovanjskih kolonijah s kasarniškim tipom hiš, ki so nastajale od začetka 19. stoletja dalje. Prve take hiše v Zagorju so bile skromne in so imele skupno kuhinjo za dve ali celo štiri premogarske družine ter le eno sobo. Kasnejše kolonijske hiše pa so zagotavljale vsaki družini kuhinjo in vsaj eno sobo. Značilnost rudarskih kolonij so bile tudi skupne peči za peko kruha ter svinjaki, hlevčki za zajce in kure in številni vrtički, ki so zagotavljali premogarskim družinam skromno preživetje.

Slika: *Kolonijska hiša, namenjena za rudarske nadzornike na Breznem.*
(Vir: Nina Nemeč)

Stanovanjska površina je bila v primerjavi s kolonijsko hišo, ki je bila namenjena rudarjem, večja, s kuhinjo in dvema prostoroma, s skupnim kletnim prostorom in vsaka s svojim straniščem, ki se je nahajal v bližini objekta. V primerjavi s hišo, ki so jo uporabljali rudarski nadzorniki, je bila hiša, namenjena rudarjem, bolj skromna, z manjšim številom pripadajočih prostorov in objektov.

Slika :
Kolonijska hiša, namenjena za rudarje na Breznem.
(Vir: Nina Nemeč)

Delovno oblačilo rudarjev so včasih sestavljala kar odslužena vsakodnevna oblačila: hlače, srajca, suknjič ... Na glavi so nosili klobuke ali kape, nekateri so že imeli usnjene klobuke domače izdelave - predhodnike današnjih rudarskih čelad. Nekdaj so se vračali rudarji z dela domov kar umazani, osebna higiena pa se je bistveno izboljšala šele po letu 1945. Tedaj so imeli v vseh premogovnikih kopalnice za moštvo in ne le za paznike.

Slika: *Rudarska noša včasih.*
(Vir: Nemeč Franc)

Vidni simbol rudarske stanovske zavesti je še danes rudarska uniforma, ki izvira iz rudarske oz. delavske oprave. Sedanja črna noša se je uveljavila v 19. stoletju.

Poleg pozdrava SREČNO spadajo med rudarske simbole tudi črno-zelena zastava in kladivo ter zagozda, ki sta tudi na zastavi.

Slika: Ob prazniku sv. Barbare v Sedražu. (Vir: Jožef Lapornik)

Slika: Rudarska zastava rudarjev Brezno-Huda jama 1901

(Vir: Nina Nemeč)

Shranjena je v vitrini v cerkvi sv. Jederti v Sedražu, kjer se rudarji srečujejo vsako leto.

Zavetnica rudarjev - sveta Barbara

Sv. Barbara je zavetnica rudarjev. K njej so se rudarji z molitvijo zatekali s prošnjo za srečno vrnitev iz jame. Težko je bilo delo rudarjev, težko delo v podzemlju, kjer rudarjem neprestano preti nevarnost preživetja. Ko so rudarji zapuščali jamo, so se z molitvijo zahvalili sv. Barbari.

Slika: *Oltar sv. Barbare v cerkvi sv. Jederti v Sedražu, kamor se rudarji še danes z molitvijo zatekajo s prošnjo za srečno vrnitev iz podzemlja.*
(Vir: Nina Nemeč)

Upokojeni in aktivni rudarji se vsako leto na dan sv. Barbare (4. decembra) že nekaj let zapovrstjo organizirano srečujejo preko Društva upokojencev Sedraž. Najprej se srečajo pri sv. maši, nato pa na družabnem srečanju v podružnični šoli Sedraž. Tu obujajo spomine na rudarske dni, ki so jih preživeli skupaj. Mlajši rudarji z velikim žarom pripovedujejo o novitetah rudarjenja danes in žal tudi o počasnem zapiranju bližnjega še delujočega rudnika v Hrastniku.

V zvoniku cerkve sv. Jederti se nahaja zvon, ki ga je leta 1873 rudarjem podaril Adolf Widra, zapriseženi rudarski inženir, da bi zvonjenje priklicalo srečo rudarjem pri kopanju premoga in vrnitvi iz podzemlja.

Slika: Žig Adolfa Widra, zapriseženega rudarskega inženirja, ki je daroval zvon rudarjem za srečno vrnitev iz podzemlja.

(Vir: Arhiv muzejske zbirke Laško)

Slika: Rudarjem podarjeni zvon v zvoniku cerkve sv. Jederti v Sedražu.

(Vir: Nina Nemeč)

Rudarja, ki odhaja v pokoj, sodelavci iz rudnika pripeljejo v lepo okrašenem vagončku za prevoz premoga.

Slika: »Zadnji ših« rudarja, ki odhaja v pokoj

Ko v nekem delu rudnika prenehajo z odkopavanjem, rudarji rov zazidajo. Na zid pritrdijo ploščo z imenom rova, datumom zazidave in narobe obrnjenim rudarskim znakom. Na ploščo postavijo kos premoga.

Slika: *Martinač rov – zazidani – zaprti rov.*

(Vir: Arhiv muzejske zbirke Laško)

ZAPRTJE RUDNIKA LAŠKO

Rudnik Laško je bil zaradi energetske krize uvrščen med neperspektivne premogovnike.

Namesto njega je bila ustanovljena

Tovarna izolacijskega materiala Laško (TIM),

ki je prezaposlila del tedanjih rudarjev.

V začetku osemdesetih let so se razmere v energetiki ponovno spremenile.

Rudnik Laško se je ločil od TIM-a in se združil v

takratni SOZD REK EK,

leta 1991 pa je postal delovna enota

podjetja RRPS Trbovlje.

Leta 1992 so proizvodnjo v Rudniku Laško zaradi sprememb v energetske politiki, ki so posledica velikih družbenih sprememb v zadnjih letih, ustavili.

Premoga je na tem področju še veliko, vendar je v velikih globinah.

POSLEDICE RUDARJENJA ZA VAS GOVCE

Po letu 1890, ko je ta premogovnik prevzela Trboveljska premogokopna družba, je premog iz Govc in Breznega preusmerila v rečiško dolino. Takrat je bila iz te vasi zaradi rudarjenja preseljena prva družina. Šlo je za kmetijo ob dnevnem kopu, po domače Zaputnikove, pisali pa so se Petek. Preselili so se na Strmco pri Laškem. V tridesetih letih 20. st. se je morala preseliti domačija Pirčevih in ker je bilo že kar nekaj škode na zemljiščih drugih posestnikov, so to zemljišče razdelili ostalim za odškodnino. Ostale domačije so se v Govcah držale do leta 1963, ko je bil opravljen odkup. Leta 1965 pa so iz Govc odšli še zadnji stanovalci.

Tako se je začelo propadanje in rušenje te zanimive in slikovite vasi.

Ko so se leta 1962 - 63 v laškem rudniku odločili, da bodo sloj premoga pod Govcami, ki so ga cenili na približno 60.000 ton, odkopali, so začeli pritiskati na vaščane. Leta 1963 so bile sklenjene pogodbe in opravljen odkup. Vaščani se niti niso zavedali, da bodo morali kraj zapustiti. »Ne morete si zamisliti,« pravi gospod Napret, »kakšne travme so doživljali, ko so pomislili, da se bodo morali odseliti, ko pa so njihovi predniki dolge rodove nazaj živeli v tem kraju. Ti ljudje so prihajali nazaj in gledali, kako se je teren posedal in kako so se rušile njihove domačije.«

Leta 1965 so se odselili še zadnji prebivalci te vasi in v naslednjih treh, štirih letih se je teren začel posedati za deset do petnajst metrov.

»Premog so začeli odkopavati južno od vasi. Bil je na površini in ko smo orali, smo ga izruvali ven. Prej nihče od teh ljudi ni kopal premoga in kuril z njim, saj so bili prepričani, da premog neznansko smrdi!« je povedal gospod Napret. Potem, ko so začeli odkopavati, je teren začel drseti proti dolini. Vse so izkopavali jamsko. Potem je prišlo do velikanskih pritiskov in vdorov vode (Govški hrib je namreč zelo vodonosen), da so morali z odkopavanjem prenehati. Odkopanega je bilo mogoče polovico premoga.

Slika: *Ruševine cerkve Sv. Magdalene.*
(Vir: Franc Napret)

Slika: *Drsenje zemlje zaradi izkopavanja premoga.*
(Vir: Franc Napret)

Slika: Jamska minerja se pripravljata, da bosta raztretila nevarno nagnjen zvonik govške cerkve.

(Vir: Franc Napret)

Ruševine stanovanjskega objekta vasi Govce. (Vir: Franc Napret)

Bajka o jamskem škratu Perkmandeljcu

Ko govorimo o rudarjih in rudarjenju, nikakor ne moremo mimo bajke o jamskem škratu Perkmandeljcu.

Jamski škrat se je pojavljal v vseh predelih Slovenije, kjer so bili rudniki. Poznali so ga v koroških, idrijskih in zasavskih rudnikih.

Vendar pa se ni vsepovsod imenoval enako. Na Idrijskem in Koroškem je bil Berkmandeljč, v Zasavju pa Perkmandeljč. Seveda pa po njihovem mnenju sploh ni obstajal. Rudarji so si ga izmislili iz različnih razlogov:

- vraževerje,
- prividi zaradi slabega zraka,
- naravni jamski pojavi,
- alkoholizem.

Glavne osebnostne značilnosti jamskega škrata so:

- nagajivost,
- dolgi prsti (kraja olja iz rudarske svetilke ali žganja),
- dobrohotnost (pomoč pri delu ali pa svarilo, da bo v rovu prišlo do nesreče).

Tudi v govškem rudniku naj bi živel Perkmandeljč. Vendar pa ga govški otroci, ki so odraščali po 2. svetovni vojni, niso poznali, saj niso imeli neposrednega stika z rudnikom in niso izviral iz rudarskih družin. Zanimivo pa je, da ga prav tako niso poznali v Spodnji Rečici (generacija, ki je odraščala v 60. letih 20. stoletja). Podobno je bilo tudi na Novem Dolu, kjer so otroci odraščali v sami bližini rudnika, a v obdobju od leta 1950 pa do 1998 niso slišali zanj. Zgodba se ponovi v Trbovljah, kjer je več ljudi, starih tudi 70 let, izjavilo, da ga niso poznali, se o njem niso pogovarjali in da so se z njim seznanili šele pred kratkim. Tukaj pa je potrebno opozoriti, da ti posamezniki izhajajo iz rudarskih družin.

Vendar pa se je vsaj v nekaterih družinah bajka ohranila. Slavica in Avgust Šketako sta odraščala v rudarski koloniji v Hrastniku, blizu jame Ostro. V njihovih družinah so se pogovarjali o Perkmandeljcu. Slavičin ded, ki je rudaril v času med obema vojnama, ga je večkrat omenjal. Rudarjem je Perkmandeljč kradel malico, pomagal dobrim rudarjem, slabim pa nagajal.

Ivan Hribernik, upokojeni hrastniški rudar, se tudi spominja pripovedovanja o Perkmandeljcu, jamskem hudiču. Njegov oče, ki je rudaril v času med obema vojnama, ga je večkrat omenjal. Tik pred kakšno rudarsko nesrečo so pričele ropotati podgane, ki so se umikale stran od nevarnega mesta. Takrat so nekateri rudarji rekli, da hrup povzroča jamski hudič.

Jamski škrat Pkrmandeljč, kot si ga je zamislil Alex Golež.

Vera v Perkmandeljca je zelo stara, saj je vanj verjel že Janez Vajkard Valvasor. V svojem delu *Slava vojvodine Kranjske* (str.77, MK Ljubljana, 1984) piše o škrtatih oziroma podzemeljskih strahovih, ki so prebivali v idrijskem rudniku.

Irena Ivančič Lebar v delu *Zasavski premogovniki danes in nikoli več* (str. 478, Trbovlje, Zasavski muzej 2004) takole opisuje Perkmandeljca:

Rudarji so verjeli v dobre in zle duhove, ki naj bi prebivali med njimi v temnih jamah. Nekateri od teh duhov naj bi bili že odrasli, najmlajši pa otroške postave – pergmandeljci – podobni pravljničnim škratom.

Napravljeni v zelene suknjice in pokriti z rdečo kapico so rudarjem kazali najdišča rude ter preprečevali jamske nesreče... Menda se je pokazal pergmandeljč zadnjič pri težki nesreči, ko se je leta 1846 ponesrečilo 17 rudarjev. Jamskega škrate so si predstavljali kot majhnega možica z dolgo brado, štulasto kapo, velikimi, rdečimi, izbuljenimi očmi, z zeleno svetilko v roki.

Možno je, da je sčasoma postal Perkmandeljč nekakšna zasebna šala med samimi rudarji, vendar pa o njem niso pogosto pripovedovali.

GEOLOŠKO BOGASTVO GOVC

Področje Govc z okolico je zanimivo v geološkem pogledu in je vključeno v geološko učno pot, ki jo je s sodelavci postavil dipl. inž. geologije, Laščan Tomaž Majcen s sodelavci, in je opisana v knjižici *Geološka učna pot na Govce* (Zveza kulturnih organizacij Laško, 1994).

Območje te geološke učne poti se nahaja na območju zahodno od mesta Laško in med Govcami ter se od tu spusti proti Hudi Jami in nazaj v Laško.

To ozemlje je zelo zanimivo za geološke raziskave, saj so tu vidni kamnine in fosilni ostanki iz mezozoika in kenozoika.

Slika: Karta geološke učne poti. (Vir: Knjižica *Geološka učna pot na Govce*)

Geološka učna pot poteka od Laškega preko Šmihela, Kuretnega in Trnovega Hriba proti Govcam. Na tej poti je 15 opazovalnih točk, podrobneje je v knjižici opisanih 10.

Pot ves čas vodi po cesti in gozdnih poteh, teren pa je večinoma položen.

Pomembna je zlasti zato, ker lahko na njej spoznavamo celo vrsto različnih kamnin (laporji, skrilasti glinovci, peščenjaki, apnenci, diabaz, ...). Poleg teh pa so tu tudi nahajališča fosilnih ostankov. Zelo znana kamnina tega

območja je govški peščenjak, ki je dobil ime po vasi Govce. V njem najdemo veliko fosilov – rastlinski ostanki, odtisi školjk, ogrodja rakcev in še vrsta drugih fosilov. Ti fosili izhajajo iz obdobja, ko je bil na tem območju zaliv Panonskega morja.

Rudnina, ki je najbolj vplivala na usodo Govc, je premog. Je sedimentnega nastanka in spada med sprijete organske usedline. Na tem območju so skladi zelo cenjenega rjavega laškega premoga, ki so ga tudi izkopavali.

Na poti iz Laškega proti Govcam opazimo litotamnijski apnenec, ki je trša in bolj kompaktna kamnina. Pod njim pa ležijo plasti sive, masivne laporne morske gline, ki je dobila ime sivica. Sveža kamnina je trda, na površini pa hitro prepereva. Litotamnijski apnenec je iz obdobja miocena, sivica pa iz obdobja oligocena.

Nadalje najdemo tudi kremenov keratofir. Je rjavkaste barve in ko ga udarimo s kladivcem, razpade na mnogo koščkov, kar pomeni, da je zelo krhek. Pogosto se pojavlja med sedimentnimi plastmi v obliki večjih ali manjših čokov in žil. Nastal je v obdobju triasa.

V lepo vidni sivici, ki se razprostira v tanjših in debelejših plasteh, lahko vidimo rastlinske ostanke in odtise školjčnih lupin.

Ostrim očem ne uidejo niti koščki diabaza, ki je zelene barve. Diabaz je magmatska žilnina in predornina, ki je nastala iz magme, revne s

kremenico. To je kompaktna, trda kamnina, ki je nastala v obdobju triasa. V bližnjem kamnolomu v Spodnji Rečici pa pridobivajo dolomit.

V Kuretnem je viden kremenov keratofir, najdemo pa lahko tudi spilitiziran diabaz. Na območju Ivškovega hriba lahko vidimo plasti litotamnijskega apnenca. Apnenec tu vsebuje kristale kalcita ter drobne školjke, po katerih ima ta apnenec tudi ime.

Ko se vzpenjamo na Trnov Hrib, na levi strani ceste najdemo apnenčev peščenjak, litotamnijski apnenec in konglomerat. Vidnih je precej lupin polžev in školjk. Ob robu se nahajata prod in grušč, ki sta se sprijela v brečo in konglomerat. Grušč in breča ležita neposredno na podlagi, na kateri sta nastala. Konglomerat je delno nastal ob transgresivnem prodiranju morja, delno so ga prinašale tekoče vode. Apnenčev peščenjak in konglomerat sta nastala v obdobju miocena.

Na vrhu Trnovega Hriba (na desni strani ceste) najdemo laški lapor, ki je zgrajen iz trših in mehkejših plasti. V njih lahko vidimo majhne odtise fosilov. Laški lapor je skupek petrografsko različnih kamnin. Menjavajo se apnenopeščeni, peščenosljudnati in peščenoglinasti laporji. Laški lapor je le redko neplastovit. Skoraj povsod najdemo v laporju številne fosile. Pogosto najdemo v njem tudi pooglenele ostanke rastlin, ki se kopičijo v tanjše sledove premoga. Nastal je v obdobju miocena.

Malo pred Govcami je najbogatejše nahajališče fosilov na geološki poti. Na tem območju, od Trnovega Hriba proti Govcam, se menjavajo plasti peska in peščenjaka s posameznimi plastmi peščenega laporja. Tu najdemo precej ostankov školjk in njihovih odtisov. Kamnina, ki jo tu opazujemo, je zelo bogata z ostanki školjk iz rodu ostrig. Razen teh je tu možno najti še številne lupine in kamena jedra miocenskih školjk, polžev ... V preteklosti so našli tudi zob morskega psa.

Pri Liša jašku na Govcah je opaziti litotamnijski apnenec, ki ga v gornjih horizontih obdaja peščenjak.

Krhka lapornata tla pa so bila po južnih pobočjih od Govc proti Trnovemu Hribu, Prahmu in Dolem pred stotimi in več leti idealna podlaga za uspevanje vinske trte.

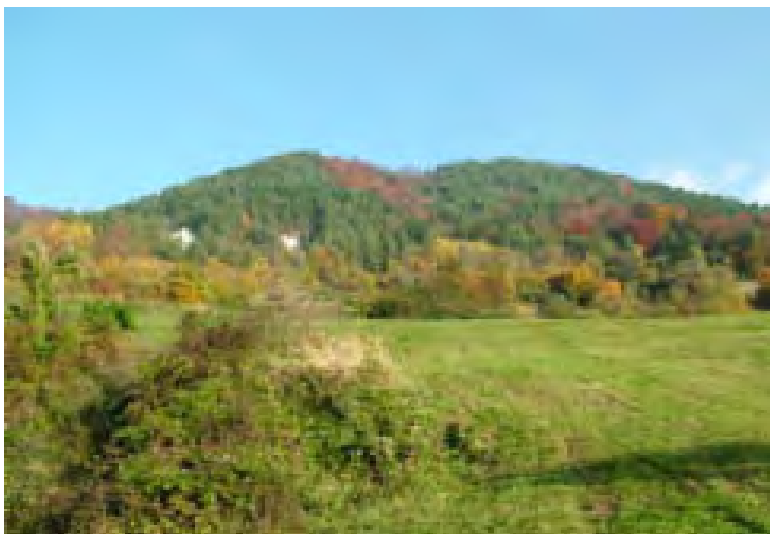
Sliki: Najbogatejša nahajališča fosilov. (Foto: Janez Habe)

RASTLINSTVO GOVC - ODPRTA KNJIGA NARAVE

Področje Govc in Govškega brda je prostor z zanimivimi in raznolikimi naravnimi danostmi, zaznamovan s posebno zgodovinsko usodo. Nekoč cvetoča vas s svojim notranjim ustrojem in povezanostjo z naravo je za razliko od drugih vasi, ki so se počasi urbanizirale in spreminjale, v šestdesetih letih 20. stoletja nehala obstajati. Ohranila se je v spominu domačinov in v spominu narave, ki je na območju spet prevzela pobudo. S svojo usodo in raznolikimi naravnimi danostmi so Govce bogat vir informacij in podlaga za razvoj aktivnosti (npr. za vzgojno-izobraževalno delo šole skozi ekskurzije, naravoslovne in druge dneve dejavnosti). Del tega potenciala predstavljajo tudi rastlinstvo in rastlinske združbe tega območja. Namen zapisa je opredeliti ta potencial, ki ga rastlinstvo Govc ponuja za preučevanje in izvajanje različnih aktivnosti ali pa samo za sprostitev v naravi.

Govce so zanimiv splet raznoterih življenjskih okolij. Rastlinska odeja sledi njihovim zakonitostim in daje velike možnosti preučevanja in opazovanja. Tukaj najdemo popolnoma naravne habitate mešanega gozda, gozdnega roba in mlake (ribnika), ki se prepletajo z intenzivno gojenimi travniki. Pomemben del predstavlja tudi adventivni gozd kot posledica zaraščanja obdelovalnih površin. Okolje pogojuje veliko biotsko raznolikost rastlin in živali.

Govce so lep primer prepletanja naravnih in antropogenih življenjskih okolij. Gojeni travnik z gozdnim robom in pasovi grmičja dajejo veliko možnosti za primerjavo razlik med posameznimi združbami rastlin. S tem spoznavamo odvisnost vrstne raznolikosti rastlin od pogojev v okolju in lahko primerjamo značilnosti različnih tipov okolja. V primeru gozdov opazimo kot pomemben dejavnik tudi varovalno nalogo gozda.

Posebno zanimivi so vodni habitati, ki jih najdemo na Govcah: ribnik (mlaka) in potok. Oba pogojujeta svoj tip okolja, ki daje možnost razvoju raznoterih rastlin in tudi živali. Primerjave suhih in vlažnih biotopov so zanimive in pomembne za razumevanje pomena vode za življenje.

Edinstven tip rastlinske združbe, ki ga težko najdemo drugje, je značilen primer zaraščanja gozda. Prej obdelane in poseljene površine je prerasel adventivni gozd. Zelo lep primer sprememb, ki jih prekinitev človekovih aktivnosti povzroči v okolju. Tako spoznamo pomen kmetovanja za vzdrževanje kulturne krajine in nevarnosti zaraščanja površin. Z opazovanjem in določanjem rastlin v takih sestavih opredelimo (ne)uporabnost takega tipa gozda in zaznamo dinamiko sprememb v okolju.

Rastlinstvo Govc zaradi raznolikosti predstavlja velik potencial za povezovanje teoretičnega znanja in praktičnih primerov v okviru različnih naravoslovnih in družboslovnih dejavnosti.

Rastlinstvo Govc pa ne omogoča le preučevanja s stališča botanike, ekologije ali fitocenologije. Zelo dobro se da znanje o rastlinah povezati tudi interdisciplinarno, kjer lahko z merjenjem in analizo posameznih abiotskih dejavnikov okolja povežemo z rastlinskimi združbami posameznih življenjskih okolij.

Opazovanje dejavnosti kmetovanja in primerjava različnih pristopov, ki je mogoča na Govcah, je lahko osnova za ugotavljanje pomena in nevarnosti kmetovanja za okolje. Rastlinske združbe odsevajo tudi tovrstne vplive. Zgodovino nekega okolja lahko razberemo tudi iz prisotnosti posameznih rastlin, ki sodijo med kulturne rastline. Te so v okolju, kjer ni človekovega vpliva, ostale kot dokaz njegove aktivnosti. Tako na Govcah srečamo posamezna sadna drevesa v gozdu, ostanke trte in okrasnih rastlin v navidez naravnih okoljih.

Rastlinstvo Govc omogoča celovito spoznavanje naravne in kulturne krajine pa tudi vplivov abiotskih, biotskih in antropogenih dejavnikov na rastlinske združbe. Področje je zelo raznoliko in daje možnosti interdisciplinarne predstavitve. Rastlinstvo služi kot samostojna podlaga za raziskovanje. V povezavi z drugimi dejavnostmi omogoča celostno predstavitev okolja, v katerem živimo z njegovimi naravnimi in zgodovinskimi danostmi ter vpetosti človeka.

Foto: Franc Unuk

GOVCE V LUČI ŠPORTNO REKREACIJSKIH MOŽNOSTI

Govce so s svojo okolico področje, kjer se lahko sprostiš, naužiješ svežega zraka in potrošiš nekaj odvečnih kalorij.

Današnji način življenja je ob vseh dobrinah prinesel tudi razvade, zaradi katerih potrebujemo močno zunanjo vzpodbudo za premagovanje naporov, ki nas doletijo. Potrebuje svojo protiutež, ki jo lahko najdemo tudi v športu in rekreaciji. In če bi radi to počeli stran od vsakdanjega vrveža in hrupa, vam predlagamo kot eno od možnosti tudi idilično pokrajino Govc.

Najbolj primerna za začetek je hoja, ki je lahko tudi pot na Govško brdo (811 m), še boljše bo, če uporabite pri hoji palici.

Slika: Na poti z Govškega brda. (Vir: Franc Unuk)

Če si za izhodišče izberete Sedraž, boste porabili za hojo na vrh in nazaj dobre tri ure zmerne hoje. Če vam bo izhodišče Lovska koča na Govcah, pa le dve uri zmerne hoje.

V primeru, da se boste morda odločili za celodnevni pohod, vas bo označena planinska pot vodila v smeri proti Šmohorju, Mrzlici, Kalu ali po označeni krožni planinski Rečiški pešpoti.

Hojo lahko zamenjate tudi s tekom, seveda, če ste za to primerno telesno pripravljeni.

Področje Govc je zelo primerno tudi za orientacijski tek, ki je povezan z reševanjem nalog iz orientacije, gibanjem po opisani poti in če je ta tekmovalnega značaja, tudi s časom prehojene poti.

Za tiste, ki premorete še več kondicije, priporočamo raziskovanje narave s kolesom. Lepa vožnja je iz Sedraža pod vznožjem Govškega brda do Zavrat, od tod v Rečico, potem proti Laškemu in nazaj čez Šmihel in Kuretno do Govc.

Pohodniki, ki ljubite adrenalin in se radi vzpenjate po skalah, boste našli svoje zadovoljstvo v zapuščenem kamnolomu v bližini lovske kočice na Govc, v katerem bi se našel kakšen del stene tudi za plezanje.

Prijetno s koristnim pa boste tudi izkoristili, če se z vodnikom (T. Majcen, *Geološka učna pot na Govce*) v rokah podate po poti geološke učne poti iz Laškega do Govc in potem preko Hude Jame nazaj v Laško.

In če že boste v Govc, nikakor ne smete izpustiti kratkega sprehoda do najmanjše prostostoječe kapelice v Sloveniji, ki stoji na pobočju Govškega brda.

Pozimi si lahko na območju, kjer je nekoč stala vasica, daste duška s tekom na smučeh.

Slika: Pogled z Babe nazaj na Govško brdo.

Slika: V steni govškega kamnoloma. (Foto: Franc unuk)

Iz naštetega je razvidno, da je področje Govc zelo raznoliko in ima nešteto športno-rekreacijskih možnosti. Konec koncev je tudi primeren kraj za počitek, sprostitev in meditacijo, organizirano rekreacijo, družinske izlete in družabna srečanja, saj je narava še neokrnjena. Pustite se ji presenetiti, ko se vam pokaže v vseh svojih odtenkih, ob vsakem vremenu in v vsakem letnem času, če jo le znate opazovati. Uživajte v njej duhovno in telesno. V civilizirani svet se boste vrnili polni življenjske energije in elana za nove cilje in vsakdanja opravila.

Slika: *Sprostitev ob igri. (Vir: Franc Unuk)*

Žal vas tu ne čaka več prijazna vasica z ustrežljivimi ljudmi, kot je bilo to v času, ko so si sem prihajali polnit življenjsko energijo številni ljudje in so jih domačini prijazno sprejeli in pogostili. Vas je bila kar znana izletniška točka.

Danes vas bo prijazno sprejel oskrbnik lovskega doma na Govcah, gospod Franc Napret, če se boste z njim vnaprej dogovorili. Zelo rad vam bo povedal tudi o nekdanji vasi pod vznožjem Govškega brda, saj je v njej preživel svoje otroštvo in mladost.

Nikakor pa ni naš namen, da bi s tem propagirali množični izletniški turizem, saj bi s tem naredili področju Govc več škode kot koristi. To je raj in učilnica za tiste, ki znajo ceniti in spoštovati naravo in jo opazovati tudi s srcem.

GOVCE Z DANES NA JUTRI

Leta 1991 so področje vasi Govce splanirali z buldožerjem in odstranili ostanke zidov. Zemljo so dali v najem okoliškim prebivalcem.

Področje je zaradi plazenja in ugrezanja zemlje še vedno nestabilno. Deloma so bila izvedena agromelioracijska dela za ureditev pašnikov in njivskih površin. Območje je namenjeno intenzivni živinorejski proizvodnji, pridelavi krmnih rastlin, pašno-košnemu sistemu in ribištvu. Površine, ki so v zaraščanju, se opredelijo kot gozdna zemljišča. Po potrebi bi se na posameznih območjih izvršila obnova gozda ter pogozditve. (elaborat RC). Mišljena je bila tudi ureditev lovsko-rekreativnega centra z ogrado za damjake, ribnik z ribami in hišo kot nekakšnim zbirnim centrom in v njej rudarski muzej s predstavitvijo zgodovine tega območja.

Lovska kočica v Govcah je prvi objekt po opustitvi vasi in je že eden izmed upov, da se bo življenje povrnilo. (Vir: Nina Nemec)

Danes stoji v Govcah koča Lovske družine iz Rečice pri Laškem. Pred njo lahko posedite in si oddahnete v prijetnem naravnem ambientu. Po vnaprejšnjem dogovoru z oskrbnikom vas bodo tudi postregli s pijačo. Lovska koča je tako trenutno edina taka stična točka. Od nje imate dobrih deset minut sprehoda do pastirske kapelice, ki je edinstvena najmanjša prostostoječa kapelica v Sloveniji in ima svojo čudovito legendo.

Brez slik in ustne pripovedi poznavalcev bi težko verjeli in si predstavljali, da je tu na planoti pod Govškim brdom res stal središčni del vasi Govce.

Pozoren opazovalec bo še vedno naletel na sledove nekdanjega življenja in dela človeških rok, kljub temu da je narava že zdavnaj spet prevzela pobudo v okolju.

Središčnega dela vasi tako že dolgo ni, a ob poti iz Sedraža do Govc obstajajo štiri hiše s hišno številko Govce od ena do štiri.

Že prej smo omenili, da bi množični izletniški turizem porušil ravnovesje idile, miru, tišine in neokrnjene narave, zato so Govce bolj primerne kot izhodišče, končna ali samo vmesna postaja na našem individualnem ali družinskem izletu ali potepanju tod okrog v manjših skupinah. Razmišljali smo tudi o tem, da bi ravno zaradi bogate raznoterosti to območje lahko ponudili v prihodnosti kot možnost za izvajanje šole v naravi, tudi kot možen Center šolskih in obšolskih dejavnosti. Ampak to so sanje za prihodnost.

Slika :Pogled na Govce danes. (Vir: Brošura ob 50 letnici Lovske družine Rečica pri Laškem)

Vasi Govce, v podobi kot je bila, ne moremo vrniti, lahko pa nam služi kot učilnica v naravi, kot kraj za rekreacijo, sprostitvev, meditacijo, sprehod v dvoje ali samo obujanje spominov.

PRILOGA

S pomočjo družine Napret (po domače Govšek) iz Govc, Milke in Franca, smo na razstavi na PŠ Sedraž prikazali kmečko izbo oz. »hišo«. Predmeti, ki nam jih je prinesla gospa Milka, so še iz same vasi Govce, nekaj pa tudi z Breznega in Sedraža (družini Šeligo in Grešak, po domače Piškur). Starost predmetov se giblje od šestdeset do dobrih sto let. Z njimi smo prikazali življenje v vasi Govce, ki je bila samooskrbna. Kmetje so namreč poskrbeli sami za vse, od hrane do čevljev. »Izba« je razdeljena na ženski del, kjer najdemo vse od kolovrata do burkelj, in na moški del, kjer je razstavljeno čevljarstvo in orodje za obdelavo lesa.

Slika: *Utrinek z razstave predmetov, ki so jih uporabljale govške družine.*

Sliki: »Našli smo enega od skritih zakladov Govc – premog.«

Sliki: Z našega raziskovalnega dela v Govcah. (Vir: Franc Unuk)

Slika: *Likovna upodobitev Govc nekoč, danes, jutri po zamisli Alexa Goleža. (Foto: F.Unuk)*

ZAKLJUČEK

Če ste prebrali in pregledali knjižico do konca, smo mogoče v vas prebudili nostalgичne spomine na nekdanji čas, mogoče samo zanimanje za nekaj, česar ni več, ali celo jezo na tiste, ki so s prehitro odločitvijo pripomogli k izginotju nekoč idilične vasice Govce izpod Govškega brda.

Mogoče se boste kdaj celo odpravili tja gor ter podoživeli nekdanji življenjski utrip vasice in se tako prepričali, da je bila vredna naših prizadevanj, da jo ohranimo vsaj v spominu.

Zelo smo veseli, če smo dosegli vsaj delček našega namena. Še bolj pa bomo veseli, če se bo našel še kdo, ki se bo lotil raziskovanja tega po nepotrebem v neokrnjeni naravi izginulega skritega zaklada.

Možnosti je še toliko, da kar kličejo po nadaljevanju dela.

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem informatorjem in vsem ostalim, ki ste tako ali drugače sodelovali z nami v našem projektu.

Še posebej velja zahvala:

- sodelujočim učencem in njihovim staršem in starim staršem ter krajanom Sedraža,
- vodji projekta Francu Brečku in vodji razstave etnologinji Dušanki Klančar ter učiteljem oz. delavcem šole, ki so projekt usmerjali in podpirali od začetne do končne faze,
- dragocenim informatorjem – bivšim vaščanom Govc – Govškovemu Francu in Milki (Francu Napretu in Milki Požun) ter Brgomaževi Rafki (Rafki Vengust),
- Ministrstvu za šolstvo in šport,
- partnerjem v projektu: Občini Laško, EHO d.o.o., PAGAT d.o.o.,
- donatorjem zaključne prireditve: KS Sedraž, Pivovarni Laško, LEMIT-u d.o.o., PAGAT-u d.o.o.

PRIPRAVA IN OBDELAVA GRADIVA ZA TISK:

Barič Jožica

Brečko Franc

Deželak Jelka

Klančar Dušanka

Krajnc-Romih Jožica

Kustura Marjana

Mlakar Irena

Nemec Stanka

Podpečan Andrej

Rode Janko

Skok Manica

Stopinšek Vesna

Unuk Franc

Županc Breda

Lektoriranje: Jožica Barič

Računalniška obdelava in prelom: Stanko Horjak

Založila: Osnovna šola Antona Aškerca Rimske Toplice

Tisk: Pagat d.o.o., Sedraž

Kazalo

Namesto uvoda	1
Bilo je nekoč	3
Spomini na Govce	7
Vsakdanji utrip življenja v Govcah	11
Rudarjenje v naših krajih	19
Rudarjenje v Govcah	21
Iz življenja rudarjev	30
Posledice rudarjenja za vas Govce	38
Geološko bogastvo Govc	43
Rastlinsvo Govc – odprta knjiga narave	48
Govce v luči športno rekreativnih možnosti	53
Govce z danes na jutri	58
Priloga	60
Zaključek	64
Zahvala	64

